

EKOTURIZM TUSHUNCHASI VA UNING TURLARI

¹Hayitboyeva Dilnoza Ne'mat qizi

O'zMU talabasi

hayitboyeva03@gmail.com. 97-120-66-61

²Shahlo Shaxobiddinova Muhammad qizi

Ilmiy rahbar: O'zMU o'qituvchisi

shakhlo.shakhobiddinova.95@mail.ru

+998900446687

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7981937>

ARTICLE INFO

Received: 20th May 2023

Accepted: 28th May 2023

Online: 29th May 2023

KEY WORDS

Ekoturizm, barqaror turizm, mas'uliyatli turizm, yashil turizm, "yashil dunyo", global inqiroz, agro-ekologik, sarguzasht turizmi, etnografiya.

ABSTRACT

Zamonaviy jamiyatning sog'lom turmush tarziga bo'lgan e'tibori atrof-muhitga alohida qiziqish uyg'otadi, bu esa, o'z navbatida, turli sohalarda, ayniqsa turizmda o'zgarishlarga olib keladi. Shunday qilib, turizmning yangi turi paydo bo'ladi - ekoturizm yoki ekologik turizm, uning o'zgarishi. Maqolada ekoturizm tushunchasi va turlari ko'rib chiqiladi va ularning o'zaro bir-biri bilan bog'liqlik munosabatlari ochib beriladi.

Ekoturizm xavf ostida bo'lgan va tez-tez noqulay bo'lgan joylarga kam ta'sirli sayohat sifatida keng tarqalgan. Bu an'anaviy sayyohlikdan farq qiladi, chunki bu turizm turi sayohatchilarga ushbu soha bo'yicha bilim olishlari uchun imkon beradi - jismoniy landshaft va madaniy xususiyatlar nuqtai nazaridan ham, ko'pincha himoya qilish uchun mablag'lar ajratadi va ko'pincha qashshoq joylarning iqtisodiy rivojlanishiga yordam beradi.

Ekoturizm va barqaror sayohatning boshqa shakllari 1970 yillarning ekologik harakati bilan kelib chiqadi. O'tgan asrning 80-yillarida ekoturizmni rivojlantirishni birinchilardan bo'lib boshlagan AQSH, Kanada va Yevropa davlatlari bo'ldi. Bu davlatlar hali ekoturizmning ilmiy nazariyasi, tamoyillari, amaliyoti va turlari to'liq yaratilmaganligidan ekoturizmni o'z davlatlarida amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlar natijalari bo'yicha turli xil shaklda nomladilar;

Yumshoq turizm – Germaniyada, Angliyada;

Tog' turizmi - Fransiyada;

Tabiat turizmi - Rossiyada, AQSHda;

Yashil turizm, Sarguzasht turizmi - Italiyada

Qishloq turizmi-Yevropa davlatlarida;

Keltirilgan ma'lumotlardan ko'rinadiki, 1992-yildagi Rio- de-Janeyro konferensiyasida e'lon qilingan "Xalqaro ekoturizm yili"dan keyin turizm rivojlangan davlatlar ekoturizmni nomlash haqida yagona fikrga kelishgan. Shunday qilib, asrimizning boshlanishidan jahondagi ko'pchilik davlatlar tabiat bilan bog'liq turizmni ekologik turizm yoki ekoturizm deb nomlashga o'tishdi. Ekoturizmning turlari haqida so'z yuritilganda ilmiy adabiyotlardagi tasniflarni yaxshilab o'rganib olishimiz lozim bo'ladi. Hozirda ekoturizmni quyidagi 4 yo'nalishdagi turlarga bo'lishadi:

1. Ilmiy ekoturizm.
2. Tabiat tarixi ekoturizmi.
3. Tabiat qo'riqxonalar va rezervatsiyalari ekoturizmi.
4. Sarguzasht ekoturizmi.

Ilmiy ekoturizm asosan tabiat qo'riqxonalarida, milliy parklarda, biosfera qo'riqxonalarida, tabiat buyurtmaxonalarida amalga oshiriladi. O'zbekistonda ham shunday. Bizning tabiat qo'riqxonalarimizda ommaviy ekoturizm foydalanishga hozirgacha ruxsat berilganicha yo'q. Faqat ilmiy maqsadlarda foydalanish mumkin. Milliy bog'larimizdan ommaviy ekoturizm foydalanish mumkin va foydalanilmoqda.

Hozirda Zomin milliy bog'i va Chotqol-Ugom milliy bog'idan ekoturistik maqsadlarda foydalanilmoqdamiz. Ilmiy ekoturizm turistik yoki ilmiy xodimlar tabiat qo'riqxonalarida, milliy parklarda va alohida muhofazadagi hududlarda tabiatdagi jarayonlarni, hayvonot va o'simliklar olamini kuzatadilar, ilmiy tajribalar qo'yadilar va hokazolar.

Tabiat tarixi ekoturizmi ham deyarli tabiat qo'riqxonalariga va milliy parklarda amalga oshiriladi. Faqat ilmiy kuzatishlarni, tabiat komponentlarining tarixi, kelib chiqishi, hayvon va o'simliklar olamining tarixi, alohida turlarning areali, o'zgarishi bo'yicha olib boriladi. Bunday kuzatishlarda maxsus ilmiy- ekspeditsiya marshrutlari tashkil qilinadi. Ekoturizmning bu turi Germaniyada juda ham ommaviylashgan. Shuning uchun ham bunday ekoturizmlarni ekoturizmni rivojlantirishdagi nemis modeli deb ham atashadi.

Tabiat qo'riqxonalariga rezervatsiyalari ekoturizmi. va Sarguzasht ekoturizmi. Jahonda ko'plab ekoturistik milliy parklarga, tabiat qo'riqxonalariga va alohida muhofaza qilinadigan hududlarga sayohat qilishadi. Ular bu joylardagi o'ziga xos bo'lgan tabiiy jarayonlarni, noyob biologik resurslarni kuzatadilar, tomosha qiladilar. Masalan, Lotin Amerikasiga kelayotgan turistlarning 60% i milliy parklar, qo'riqxonalar va rezervatsiyalarga kelishadi. Bu ekoturistik tur Avstraliyada juda ommaviylashganligi sababli ekoturizmni rivojlantirishdagi Avstraliya modeli deb ham atashadi.

Ekoturizm atamasiga sinonim bo'lgan neologizm ma'nosining kengligi va yetarli darajada aniq emasligi va uni qo'zg'atuvchi terminologik ibora nutqda ushbu nomlar juftligi uchun bir qator barqaror sinonimlarning paydo bo'lishiga olib keldi: "tabiat turizmi", "tabiatga yo'naltirilgan turizm", "mas'uliyatli turizm", "yashil turizm", "barqaror turizm", "yumshoq turizm", "muqobil turizm", "agroturizm" va boshqalar.

Yashil turizm, agroturizm yoki qishloq turizmi so'nggi yillarda jadal rivojlanib borayotgan va yildan-yilga tobora ommalashib borayotgan dam olishning nisbatan yangi turidir. Ta'rifga ko'ra, "yashil turizm" va shu bilan birga bir xil ma'no kasb etadigan "qishloq turizmi", asosan qishloqda shahar aholisi uchun dam olish uchun shakllangan turizm shaklidir. Bu turizm turi bizga Yevropadan kelgan, u yerda juda mashhur. O'zbek tilida "yashil turizm" atamasi yaqinda paydo bo'ldi, garchi bugungi kunda u turli xil nutqlarda keng qo'llaniladi.

"Barqaror turizm" maxsus iborasi "ekologik turizm"ga qaraganda kengroq ma'noga ega. "Barqaror turizmni rivojlantirish sayyohlar va mezbun mintaqalarning hozirgi ehtiyojlariga javob beradi, shu bilan birga kelajak uchun imkoniyatlarni himoya qiladi va kengaytiradi. Barcha resurslar madaniy yaxlitlik, muhim ekologik jarayonlar, biologik xilma-xillik va hayotni ta'minlash tizimlarini saqlab qolgan holda iqtisodiy, ijtimoiy va estetik ehtiyojlarni

qondiradigan tarzda boshqarilishi kerak. Barqaror turizm mahsulotlari - bu mahalliy atrof-muhit, jamiyat, madaniyat bilan uyg'unlikda mavjud bo'lgan, turizm rivojlanishiga foyda keltiradigan va zarar keltirmaydigan mahsulotlardir".

Ekoturizmning yana bir atamasi "mas'uliyatli turizm"dir. "Barqaror turizm" va "mas'uliyatli turizm" atamaları ko'pincha bir-birining o'rnida ishlatiladi. Ularning diskursiv foydalanish doirasi aholini ekologik tarbiyalashga bag'ishlangan maqolalar, shuningdek, turizmning hozirgi tendentsiyalari va muammolariga bag'ishlangan ilmiy maqolalardir.

"Tabiatga yo'naltirilgan turizm" (yoki "tabiat turizmi") "ekologik turizm" atamasiga eng yaqin ma'no bo'lib, madaniy muhit ekologiyasi bilan bog'liq bo'lmagan kontekstlarda uning dubleti sifatida tan olinishi mumkin.

"Ekologik va ijtimoiy mas'uliyatli turizm" sifatida ta'riflangan "yumshoq turizm" metaforik atamasi sanoatlashgan ommaviy turizmning antonimi sifatida ishlatiladi va "Yumshoq" turizm turi sifatida tushuniladi, u nafaqat muvaffaqiyatli biznes, balki turistik hududlarning madaniy farovonligi, ularning resurslaridan tejamkorlik bilan foydalanish va ko'paytirish, atrof-muhitga yetkazilgan zararni minimallashtirish uchun g'amxo'rlikni ustuvor vazifa deb hisoblaydi.

Ekoturizmning bu turi tabiatda dam olish va harakatlanishda barcha faol sarguzasht turlarni o'z tarkibiga oladi. Bu turlar quyidagilar hisoblanadi: alpinizm, qoyatoshlar ekoturizmi, muzlarda yurish va chiqish, spelioturizm, tog' va piyoda harakatlanish ekoturizmi, suv ekoturizmi, chang'i va tog' chang'i ekoturizmi, dayving. Bu turizm turlari yaqin vaqtlardan boshlab ommaviylasha boshladi va turizm da ekstremal turizm turlari deb ham atala boshlandi.

Ekoturizmning turlari haqidagi fikr-mulohazalar turizm rivojlangan davlatlarda har xil hisoblanadi. AQSH va Kanadada ekoturizmning turlarini unchalik maydalashtirishmaydi va aksincha ekoturizmning ta'rifi bo'yicha tabiatga qilingan barcha sayohatlarni ekoturizm talablarida amalga oshiradi. Shuning uchun ham bu davlatlar ichki va tashqi ekoturizmni rivojlantirish bo'yicha lider davlatlardir.

Turizm sohasida A.Yu.Aleksandrova ekoturizmning barcha turlarini jamlab asosan ikki asosiy turga guruhlaydi:

1. Kam o'zgartirilgan yoki buzilmagan, yovvoyi sharoitdagi va alohida muhofaza qilinadigan tabiiy hududlar chegarasidagi ekoturizm.
2. Madaniy landshaftlar yoki madaniylashtirilgan kengliklar va alohida muhofaza qilinadigan tabiiy hududlar chegarasidan tashqaridagi ekoturizm.

Ekoturizmning turlarini tasniflash hozirgacha davom etmoqda. Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilib shunday xulosaga kelish mumkinki, ekoturizm tabiat bilan bog'liq turistik faoliyat bo'lganligi uchun uning turlarini turistik maqsadlar bo'yicha, ekoturistik harakatlar bo'yicha ham alohida-alohida turlarga ajratish mumkin. Masalan:

- yovvoyi yoki madaniylashtirilgan tabiatni ekologik o'quv maqsadlarida kuzatish va o'rganish ekoturlari;
- tabiat bag'rida hissiy estetik maqsadlarda dam olish ekoturlari;
- tabiiy omillardan foydalanib sog'lomlashtirish ekoturlari; sarguzasht va sport maqsadlaridagi ekoturlar.

Ekoturistik qiziqish obyektlari bo'yicha ham ekoturizmni turlarga bo'lish mumkin. Bu holatlarda turistik obyektning nomi ekoturistik maqsadni anglatadi. Masalan:

- botanik, zoologik, tabiiy geografik, geologik va shunga o'xshash yo'nalishlardagi ekoturular;
- ekologik-etnografik va ekologik-madaniy ekoturular;
- agro-ekologik ekoturular.

Yuqoridagilarni xulosa qilib, biz quyidagilarni ta'kidlaymiz: ekoturizm bilan bog'liq bo'lgan sinonimik atamalar Angliya-Amerika tillari hamjamiyatida mustahkam o'rnashgan, ya'ni: "mas'uliyatli turizm", "yashil turizm", "barqaror turizm", "tabiat turizmi", "yumshoq turizm". turizm" va boshqalar – o'zbek tilidagi nutqlarda asta-sekinlik bilan foydalanila boshlanib, o'zida yangi lingvomadaniy hodisalar va qadriyatlarini nomlaydi. Bu atamalar dublet vazifasini bajaradi, madaniy obyektlar bilan muloqot qilishdan zavqlanish uchun har bir terminologik birlik semantikasida umumiy va xususiyligni ochib beradi. Ekoturizmning turlarini tasniflashda biz o'zimizga qulay bo'lgan tasniflarni ishlab chiqishimiz lozim yoki xorijiy davlatlaridagidek maydalashmasdan, tabiat bag'riga har qanday maqsadlardagi turistik faoliyatni ekoturizm deb belgilashimiz to'g'ri bo'ladi. Shuning uchun ham aholi o'rtasida ekoturizmning maqsadi va vazifalarini tushuntirish, targ'ib qilish ishlarini jadal ravishda boshlashimiz lozim.

References:

1. Храбовченко В.В. Экологический туризм
2. Тухлиев Н., Абдуллаева Т. Экологический туризм : сущность, тенденции и стратегия развития. — Т.: « O'zbekiston milliy ensiklopediyasi», 2006.
3. Бочкарёва Т.В. Экотуризм: анализ существующего международного опыта. — М., 2003.
4. Asqar Nig'matov, Nigora Shomurotova - Ekoturizm asoslari Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma
5. Hamidov O.H. Norchayev A.N - Ekoturizm darslik
6. Иброимов, Ш. И. Ў., & Болтаев, М. Ж. (2020). Ўзбекистон тоғ-водийларининг экотуристик имкониятлари ва улардан фойдаланиш. Academic research in educational sciences.
7. Ibroimov, S., & Madaminova, M. (2020). Maktablarda geografiya fanini o'qitish samaradorligini oshirishda innovatsion texnologiyalarni qo'llash. Academic research in educational sciences.
8. Ekologiya xabamomasi Toshkent. 2007.
9. Charvolin F. L'environnement en 1970 ou les préalables à la création d'un ministère.
10. MICOUD A. La dynamique des associations de nature et d'environnement, 1999.
11. www.bashepo.ru
12. www.interunion.ru